

olup Allah tarafından denenmesi, üçüncüsü gaybetin açıklanmasına izin verilmeyen bir sebepten kaynaklanmış olmasıdır. Dördüncü olarak insanların Allah'ın emrettiği yolda gitmemeleri de bir gaybet sebebidir. Bu durumda Allah mahlûkatına gazap ederek imamlarını aralarından çekip alacak ve onları halktan gizleyecektir. Sonuncu sebep diye zikredilen husus da şudur: Tıpkı gizli verilen sadakanın efdal oluşu gibi bâtil esaslar üzerine kurulan bir idarede gizli imama uymak zâhir imama uymaktan daha üstündür ve bu Şîa için bir lutuf konumundadır. Şîi âlimleri bu açıklamaların hemen hepsi için Ca'fer es-Sâdik'tan rivayetler nakletmişlerdir (Küleynî, I, 336-338; Mes'ûdî, *İşbâtü'l-vaşîyye*, s. 284; Muhammed b. İbrâhim en-Nu'mânî, s. 174-177; İbn Bâbaveyh, II, 346, 481-482; Meclisî, LII, 91-100; ayrıca bk. GAYBET).

İmâmîyye, Ca'fer es-Sâdik'tan gelen bir rivayete dayanarak (Küleynî, I, 339) gaybeti küçük gaybet (el-gaybetü's-suğrâ) ve büyük gaybet (el-gaybetü'l-kübrâ) olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Küçük gaybet Hasan el-Askerî'nin ölümünün ardından başlamış, 15 Şâban 329 (15 Mayıs 941) tarihine kadar devam etmiştir. Bu dönemde imam sefir, nâib veya vekil denilen dört görevli tarafından temsil edilmiş olup bunlar imam adına humusu toplamış, ortaya çıkan olayları imama arz edip onun fetvasını yahut beyanlarını (tevki) cemaate ulaştırmıştır. Büyük gaybet halen devam etmekte olup beklenen imam on bir asrı aşan bir zamandan beri gaip bulunmaktadır. Sürenin uzamasının Şîa toplumu üzerinde olumsuz bir etki meydana getireceği düşünülerek konuyla ilgili eserlerde çok yaşayan kimselere dair haberlere yer verilip imamın yaşadığı ispata çalışılmıştır (İbn Bâbaveyh, II, 523-524; Meclisî, LI, 237-293). Mehdî el-Muntazar'ın ortaya çıkacağı zamanı tesbitle ilgili düşünceler yasaklanmış, vakit tayin edenlerin yalancı olduğu belirtilmiştir (Küleynî, I, 368-369). Bununla birlikte Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdik'tan nakledilen rivayetlerde tek yıllarda Mekke'de zuhur edeceği kaydedilmiştir. Ortaya çıkış alâmetlerine geniş yer verilen Şîi kaynaklarında pek çoğu müphem olmak üzere bir kısmı gerçekleşmiş yetmiş kadar alâmet zikredilmiştir (DİA, XIII, 410-412). Günümüz İmâmî Şîileri on ikinci imamın adı anıldığında "accelellâhu fereceh" (Allah zuhurunu çabuklaştırsın) ifadesini kullanırlar, dualarında da dünyanın belâ ve sıkıntılarla dolduğunu belirterek

artık imamın gelip insanları bu durumdan kurtarması için niyazda bulunurlar. İbn Haldûn kendi zamanında, Sâmer râ'da imamın kaybolduğu yerin kapısına her gün ikinci namazından sonra ortaya çıktığında binmesi için bir at getirildiğini, zuhuru için dua edildiğini, zuhuru gerçekleşmeyince için ertesi güne bırakıldığını kaydeder (*Muqaddime*, II, 591-592). Bazı âlimler, Muhammed el-Mehdî'nin gerçekte mevcut olmayan hayalî bir kişi olduğunu ileri sürerken (meselâ bk. Takıyyüddin İbn Teymiyye, IV, 87-89) çağdaş Şîi âlimlerinin bir kısmı da (Ahmed el-Kâtib, tür.yer.) bu düşünceyi Şîa kelâmcılarının icat ettiğini belirterek aynı görüşe katılır (bk. MEHDÎ).

Mehdî el-Muntazar'ın doğumu, imâmeti ve gaybetiyle ilgili olarak yazılan eserler iki kısma ayrılır. a) Gaybet-i suğrâ döneminde yazılanların bazıları şunlardır: İbrâhim b. İshak en-Nihâvendî (ö. 286/899), *el-Ğaybe*; Abdullah b. Ca'fer el-Himyârî, *el-Ğaybe mine'l-hayre*; İbn Bâbaveyh el-Kummî, *el-İmâme ve't-tebsıra mine'l-hayre* (Kum 1985); Küleynî *el-Kâfi fi 'ilmi'd-din* "el-Hücce" bölümü. b) Gaybet-i suğrâdan sonra yazılanlar da şöylece sıralanabilir: Muhammed b. İbrâhim b. Ca'fer en-Nu'mânî (ö. 360/970), *Kitâbü'l-Ğaybe* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî, Tahran, ts.); Şeyh Sadûk, *Kemâlüddîn ve temâmü'n-ni'me* (Kum 1405); Şeyh Müfid, *el-Fuşûlü'l-Şa'ere* ('İddetü resâ'il içinde, Kum, ts.); Şerif el-Murtazâ, *Mes'ele ve-cîze* (İng. trc. ve neşri, A. Sachedina, *St.I*, XLVIII, s. 117-124); Ebû Ca'fer et-Tûsî, *Kitâbü'l-Ğaybe* (nşr. İbâdullah et-Tahrânî - Ali Ahmed Nâsîh, Kum 1411). Bu son eser mevcut çalışmaların en önemlilerinden biri olup müellifi meseleye hem akfî hem naklî yönden yaklaşmaya çalışmaktadır. Sonraki eserler genellikle bu kaynaklara dayanmaktadır. Konuyla ilgili çağdaş eserlerin bir kısmı da şunlardır: Murtazâ el-Kazvîni, *el-Mehdî el-Muntazar* (Kerbela 1931); Necmeddin Ca'fer Askerî, *el-Mehdî el-Mev'ûd el-Muntazar* (Tahran 1981); Muhammed es-Sadr, *Târîhu'l-ğaybeti's-suğrâ ve târihu'l-ğaybeti'l-kübrâ* (Beyrut 1392/1972, 1402/1982); Jassim M. Hussain, *The Occultation of the Twelfth Imam* (Cambridge 1982); Mustafa Öz, *İmâmîyye Şîası'nda Onikinci İmam ve Mehdi İnanıcı* (İstanbul 1995).

BİBLİYOGRAFYA :

Sa'd b. Abdullah el-Kummî, *el-Makâlât ve'l-fırağ* (nşr. M. Cevâd Meşkûr), Tahran 1963, s. 102-116; Nevbahî, *Fırağü's-Şî'a*, s. 79-94; Kü-

leynî, *el-Uşûl mine'l-Kâfi* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî), Beyrut 1401, I, 327-330, 333, 336-339, 340, 368-369, 515-517, 525-532; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (Abdülhamîd), IV, 199; a.mlf., *İşbâtü'l-vaşîyye*, Beyrut 1409/1988, s. 271-287; Muhammed b. İbrâhim en-Nu'mânî, *Kitâbü'l-Ğaybe* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî), Tahran, ts., s. 174-177; İbn Bâbaveyh, *Kemâlü'd-din ve temâmü'n-ni'me* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî), Kum 1405, I-II, tür.yer.; Şeyh Müfid, *el-İrşâd*, Beyrut 1399/1979, s. 346-366; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *Kitâbü'l-Ğaybe* (nşr. İbâdullah et-Tahrânî - Ali Ahmed Nâsîh), Kum 1411, s. 208-214, 229-444; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 170-172; Tabersî, *İ'lâmü'l-verâ'* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî), Beyrut 1399/1979, s. 393-435; Takıyyüddin İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünne* (nşr. M. Reşâd Sâlim), Riyad 1406/1986, IV, 87-89; İbn Haldûn, *Muqaddime*, II, 591-592; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, Beyrut 1401, LI, 237-293; LII, 91-100; Muhammed es-Sadr, *Târîhu'l-ğaybeti's-suğrâ*, Beyrut 1392/1972, tür.yer.; Abdulaziz Abdulhussein Sachedina, *Islamic Messianism, The Idea of the Mahdi in Twelver Shi'ism*, Albany 1981, tür.yer.; J. M. Hussain, *The Occultation of the Twelfth Imam*, New York 1982, tür.yer.; Mustafa Öz, *İmâmîyye Şîası'nda Onikinci İmam ve Mehdi İnanıcı*, İstanbul 1995, tür.yer.; Ahmed el-Kâtib, *Tetauvürü'l-fikri's-siyâsi eş-Şî'i*, Londra 1997, tür.yer.; J. G. J. ter Haar, "Muhammad al-Kâ'im", *EP* (İng.), VII, 443; Avni İlhan, "Gaybet", *DİA*, XIII, 410-412.

MUSTAFA ÖZ

MEHDÎ es-SENÛSÎ

(bk. SENÛSÎ, Mehdî).

MEHDÎ es-SÛDÂNÎ

(bk. MUHAMMED AHMED el-MEHDÎ).

MEHDÎ b. TÛMERT

(bk. İBN TÛMERT).

MEHDÎ el-VEZZÂNÎ

(bk. VEZZÂNÎ).

MEHDÎ-BİLLÂH

(المهدى بالله)

Ebû Abdillâh Muhammed el-Mehdî-Billâh b. Abdillâh el-Mansûr b. Muhammed el-Hâşimî el-Abbâsî (ö. 169/785)

Abbâsî halifesi
(775-785).

126 (744) veya 127 (745) yılında Hûzistan'ın İzec kasabasında doğdu. Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr'un oğludur. Annesi, eski Himyerî hükümdarları ailesine mensup

Ervâ bint Mansûr el-Himyeryiye adlı Yemenli bir Arap'tı. Ailesiyle birlikte önce Humeyme'ye, Abbâsî devriminin ardından Kûfe'ye gelen Mehdî-Billâh küçük yaştan itibaren babasının özel ilgisiyle yetiştirildi. Babası tarafından Horasan valiliğinden azledilince isyan eden Abdülcebâr el-Ezdf'nin yerine 141 (758) yılında bölgeye gönderildi. Hâzım b. Huzeyme'yi isyanı bastırmakla görevlendiren Mehdî-Billâh Nişâbur'da konakladığı sırada Abdülcebâr Merverrûz yakınlarında tutuklandı. Mehdî'nin Bağdat'a gönderdiği Abdülcebâr Halife Mansûr'un emriyle öldürüldü. Mehdî daha sonra Taberistan'ı fethetmek üzere görevlendirildi. Hâzım b. Huzeyme ve Ömer b. Alâ gibi kumandanlar vasıtasıyla Taberistan'ı ele geçiren (141/758) Mehdî 144'te (761) kısa bir süre için Irak'a geldi ve amcası Ebû'l-Abbas es-Seffâh'ın kızı Rayta ile evlendi. Ertesi yıl Ali evlâdından Muhammed en-Nefsüzzekeyiye'ye destek için isyan eden kardeşi İbrâhim b. Abdullah'ın kuvvetlerine karşı babasının isteği üzerine Hâzım b. Huzeyme kumandasındaki bir orduyu Rey'den Ahvaz'a sevketti. 151 (768) yılına kadar toplam on yıl süreyle Horasan bölgesinde kalan Mehdî Rey şehrinde ikamet etti. Bu süre içinde savaşlara fiilen katılmaktan ziyade bölge ile başşehir arasındaki irtibatın devamını sağlamaya çalıştı. Horasan'dan dönünce ailesi ve yakın çevresiyle birlikte Bağdat'ın doğusunda kendisi için inşa edilmeye başlanan Rusâfe'ye yerleşti. Babası, kardeşi Ebû'l-Abbas es-Seffâh'ın kendisinden sonra halife olmak üzere veliaht tayin ettiği yeğeni İsâ b. Mûsâ'nın yerine oğlu Mehdî'yi getirmek istiyordu. İsâ b. Mûsâ, 147'de (764) Mansûr'un ve Horasan askerlerinin baskısı sonucu veliahtlık önceliğini Mehdî'ye bırakmak zorunda kaldı. 151 (768) yılında Mehdî için veliahtlık biatı yenilendi. Babası tarafından 153'te (770) hac emirliğiyle görevlendirilen Mehdî, 155 (772) yılında babasının isteği üzerine Fırat'ın doğu kıyısında Rakka yakınlarında Râfika şehrini kurdu. Babası haccı giderken 6 Zilhicce 158'de (7 Ekim 775) ölünce Mehdî herhangi bir muhalefetle karşılaşmadan Bağdat'ta tahta çıktı.

Mehdî, halife olduktan sonra başta hanımı Hayzürân olmak üzere çevresi ve Horasanlı askerlerin de isteği doğrultusunda İsâ b. Mûsâ'nın yerine oğlu Mûsâ'yı ve onun ardından diğer oğlu Hârûn'u veliaht yapmak için uğraştı. Halifenin saraya davetine icabet etmeyen İsâ b. Mûsâ, 159 (776) yılında merkezden gönderilen

kuvvetlerle Kûfe'den getirilip veliahtlıktan vazgeçmeye zorlanınca Muharrem 160'ta (Kasım 776) Mûsâ el-Hâdî lehine veliahtlıktan çekilip Rusâfe Camii'nde biat etmek zorunda kaldı. Kendisine çok miktarda para (10 milyon dirhem) ve arazi tahsis edildi. Mehdî, 166 (782-83) yılında oğlu Mûsâ'dan sonra diğer oğlu Hârûn'un veliahtlığı için biat aldı ve ona Reşîd lakabını verdi.

Babasından zengin bir hazine, güçlü bir idare ve huzuru geniş ölçüde sağlanmış bir ülke devralan Mehdî tahta çıktığında katil, cinayet, gasp ve anarşi suçlarından mahkûm olanlar dışında babası döneminde hapse atılanları serbest bıraktı. Dinî motiflere babası ve amcasından daha fazla ağırlık verdi. Muhammed en-Nefsüzzekeyiye'nin kullandığı "mehdî" unvanını kullanması bu açıdan önemlidir. Sahip olduğu siyasî tecrübenin yanı sıra uzun yıllar bölgede kalmış olması dolayısıyla Horasan kuvvetleriyle dostluk kuran, mensup olduğu Abbâsî ailesi ve devlet yönetiminde etkili diğer güçlerle iyi ilişkiler içerisinde bulunan Mehdî-Billâh babasının politikalarını genel olarak sürdürdü.

Mehdî-Billâh zındıklara karşı mücadeleye önem verdi. Zındık olarak bilinen birçok kimseyi sorgulayarak cezalandırdı. Çeşitli şekillerde zındıklıkla suçlananları hapse attı veya ortadan kaldırdı, bazılarını da tövbe ettikleri için affetti. Zındıkların faaliyetlerine engel olmak ve isyanları bastırmak amacıyla Dîvânü'z-Zenâdîka'yı kurdu. Mehdî-Billâh döneminde zındıklıkla suçlananlar arasında Vezir Ebû Ubeydullah Muâviye b. Ubeydullah'ın oğlu Muhammed (veya Abdullah, Sâlih), yine Mehdî'nin yardımcılarından Dâvûd b. Ravh b. Hâtim, İsmâil b. Süleyman b. Mücâlid, Zâide b. Ma'n b. Zâide, Dâvûd b. Dâvûd b. Ali, Ya'kûb b. Fadl el-Hâşimî ve Ca'fer b. Ziyâd el-Ahmer gibi isimler yer almaktadır. Tenâsüh inancına sahip olup ulûhiyyet iddia eden Mukanna' Horasan bölgesinde çok sayıda taraftar buldu ve 159 (776) yılında ayaklandı. Mehdî-Billâh'ın Mukanna' üzerine gönderdiği kumandanlar başarılı olamadılar. Mukanna' isyanı ancak 161'de (778) Horasan Valisi Muâz b. Müslim tarafından bastırılabilirdi.

Mansûr döneminde ciddi tehlike oluşturan, idam ve hapis dahil çeşitli şekillerde cezalandırılan Ali evlâdına ve taraftarlarına karşı ılımlı bir siyaset izleyen Mehdî-Billâh onları yanına çekmeye çalıştı.

Tahta çıktığında hapiste bulunan Ali evlâdını serbest bıraktı. Muhammed en-Nefsüzzekeyiye isyanına destek verdikleri için babasının iptal ettiği Mekke ve Medine'ye ait imtiyazları tekrar verdi. Hicaz halkına ve Ali evlâdına yardımda bulundu. Babası döneminde Ali evlâdının elinden alınan mülkleri iade etti ve onlara yeni araziler verdi. Mehdî-Billâh'ın izlediği bu siyasetin olumlu sonuçları görüldü. Onun döneminde Ali evlâdının önemli bir isyanı görülmedi. Mehdî-Billâh'ın bu konudaki başarısında veziri Ya'kûb b. Dâvûd'un payı büyüktür. Ali evlâdına karşı muhabbet besleyen ve özellikle Zeydîler'e destek veren bir aileden gelen Ya'kûb, Mehdî-Billâh tahta çıktığında hapisten çıkarıldı ve halifenin en yakın danışmanlarından biri oldu. Ebû Ubeydullah Muâviye b. Ubeydullah'tan sonra da vezirliğe tayin edildi (163/780). Bu görevi sırasında devlet yönetiminde ve merkez-taşra ilişkilerinde çok etkili hale gelen Ya'kûb, 166 (782-83) yılında vezirlikten azledilip hapsedilinceye kadar Ali evlâdı ile halife arasında irtibatı sağlamaya devam etti. Ya'kûb, Ali evlâdından isyan eden İbrâhim b. Abdullah'ın oğlu olup Mansûr döneminde kendisiyle birlikte hapis yatan ve isyanından çekinildiği için Mehdî-Billâh tarafından bir süre daha hapiste tutulan, ancak bir yolunu bulup kaçan Hasan b. İbrâhim için de halife nezdinde girişimde bulunarak serbest bırakılmasını sağladı.

Mehdî-Billâh, 160 (777) yılında Ya'kûb b. Dâvûd'la birlikte hac için Mekke'de bulunduğu sırada yanına gelen Hasan b. İbrâhim'e karşı cömert davrandı ve kendisine Hicaz'daki savafiden iktâ verdi. Kâbe'nin örtüsünü yeniledi. Haremeyn halkına bol miktarda giyecek (150.000 adet) ve para (30 milyon dirhem) yardımında bulundu. Medineliler'den 500 kişilik özel bir muhafız birliği oluşturarak Bağdat'a getirdi, onları maaşa bağladı ve iktâlar verdi. Haremeyn şehirleriyle Yemen arasındaki ilk posta teşkilâtını (berîd) kurdu.

Onun döneminde Bizans'a yönelik seferlere önem verildi. 159'da (776) halifenin amcası Abbas b. Muhammed, 160 (777) ve 161 (778) yıllarında Sümâme b. Velfid el-Absî, 162'de (779) Hasan b. Katabe, 164'te (781) Abdülkebîr b. Abdülhamîd b. Abdurrahman kumandasında Anadolu'ya seferler düzenlendi. Halife, oğlu Hârûnürreşîd'i 163 (780) ve 165 (781-82) yıllarında ünlü kumandan ve devlet adamlarının da yer aldığı ordula-

rin başında Bizans'a karşı sefere gönderdi. Hârûnürreşîd'in seferleri sırasında birçok kale ele geçirilerek İstanbul Boğazı'nın doğu yakasındaki Khalkedon'a (Kadıköy) kadar ulaşıldı. Henüz küçük yaşta oğlu VI. Konstantinos adına Bizans'ı yönetmekte olan Irene, yıllık 70.000 (veya 90.000) dinar vergi karşılığında üç yıl süreli bir barış anlaşması yapmak zorunda kaldı.

Mehdî-Billâh, 159 (776) yılında Abdülmelik b. Şihâb kumandasında yaklaşık 9000 kişilik bir orduyu Basra'dan deniz yoluyla Sind'e gönderdi. 160'ta (777) Sind'e varan ve Bârbed şehrini fetheden ordu dönüş yolunda fırtınaya yakalanarak büyük zayıat verdi. Öte yandan Ahmed b. Esed kumandasında Fergana'ya sevk edilen ordu bölgenin başşehri Kâsân'ı ele geçirdi.

Ömrünün sonlarına doğru Mehdî-Billâh, hanımı Hayzûrân'ın ısrarı ve Bermekîler'in de desteğiyle veliahtlık konusunda oğlu Hârûnürreşîd'i yeğeni Mûsâ'nın önüne geçirmek istedi. Ancak bunu başaramadan 22 Muharrem 169'da (4 Ağustos 785) Mâsebezân'da vefat etti. Av sırasında geçirdiği bir kaza veya zehirlenme sonucu öldüğüne dair rivayetler bulunmaktadır.

Babasının aksine cömertliğiyle tanınan Mehdî-Billâh bunu israf olarak değerlendirenlere itibar etmemiştir. Devlet kurumlarının organizasyonuna önem vermiş, devletin gelir ve giderlerinin muhasebe ve denetlenmesini düzenlemek amacıyla 162 (779) yılında Dîvânü'z-zimâm'ı kurmuş, 168'de de (784-85) Dîvânü zimâmî'le ezimme adıyla yeni bir divan oluşturarak taşra eyaletlerindeki zimâm divanlarını buraya bağlamıştır. Bu dönemde kâtipler ve mevâlî devlet yönetiminde etkili hale gelmiştir. Kâtipler arasında Bermekîler'den Hâlid b. Bermek ile Hârûnürreşîd'e hoca ve kâtip tayin edilen oğlu Yahyâ'nın, mevâliden de Mansûr'un hâcibi olup onun ölümü üzerine Mehdî-Billâh için biat alan Rebî' b. Yûnus'un önemli büyüktür. İlk icraatları sırasında Rusâfe'deki camiye tamamlatan Mehdî-Billâh daha sonra Basra Camii ile Mescid-i Harâm, Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksâ'yı genişletmiş, Irak-Hicaz arasındaki hac yollarının bakımı, güvenliği, yol boyunca hacıların konaklama ve su ihtiyaçlarının temini için çalışmalar yaptırmış, Bizans'ı hedef alan seferlere ağırlık vermiş, hac ve cihad gibi dinî hususlara verdiği önem onun halk nezdindeki itibarını yükseltmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Halife b. Hayyât, *et-Târîh* (Ömerî), s. 436-445; Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), bk. İndeks; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 392-403; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VII, 508, 517, 639; VIII, 37, 46, 110-186; Ceşşiyârî, *el-Vüzerâ' ve'l-küttâb*, s. 141-166; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zehab* (Abdülhamîd), III, 319-334; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 32-87; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VII, bk. İndeks; İbnü't-Tiktakâ, *el-Fahrî*, s. 143-145, 179-188; Ahmed Ferîd Rifâi, *'Aşrû'l-Memûn*, Kahire 1927, I, 101-106; E. L. Daniel, *The Political and Social History of Khurasan under Abbasid Rule: 747-820*, Chicago 1979, bk. İndeks; J. Lassner, *The Shaping of Abbasid Rule*, Princeton 1980, bk. İndeks; H. Kennedy, *The Early Abbasid Caliphate, A Political History*, London 1981, s. 96-109; a.m.f., "al-Mahdî", *El²* (İng.), V, 1238-1239; "Mehdî", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1986, III, 104-117; Abdülazîz ed-Dürî, *el-'Aşrû'l-'Abbâsiyyü'l-evvel*, Beyrut 1997, s. 84-100; M. Chokr, *İslâm'ın Hicrî İkinci Asrında Zındıklık ve Zındıklar* (trc. Ayşe Meral), İstanbul 2002, s. 102-118, ayrıca bk. İndeks; Ahmet Güzel, *Abbâsî Halifesi Mehdî b. Mansûr ve Siyasî Yönü* (doktora tezi, 2002), SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Muhammed Qasim Zaman, "Routinization of Revolutionary Charisma: Notes on the 'Abbasid Caliphs al-Mansûr and al-Mahdî", *IS*, XXIX/3 (1990), s. 251-275; K. V. Zetterstéen, "Mehdî", *IA*, VII, 480-481.

NAHİDE BOZKURT

MEHDÎ-BİLLÂH el-ÜMEVÎ (المهدى بالله الأُموي)

Ebû'l-Velîd Muhammed b. Hişâm
b. Abdilcebbâr b. Abdîrahmân en-Nâsir
(ö. 400/1010)

Endülüslü Emevî halifesi
(1009-1010).

366'da (976-77) doğdu. Babası III. Abdurrahman'ın torunlarından Hişâm b. Abdülcebbâr, annesi Müzne adlı İspanyol asıllı bir câriyedir. Hânedana mensup olmasına rağmen gençlik yıllarını daha çok Kurtuba'nın (Cordoba) gelir düzeyi düşük kesimlerinden serkeş gençlerle geçirdi. Emevî hânedanının bazı mensuplarınınca, gerçek iktidarı elinde tutan hâcib Âmirî ailesine karşı gizlice yürütülen muhalefetin halife adayı olan babasının 397'de (1006) Hâcib Abdülmelik b. Mansûr el-Âmirî tarafından öldürülmesinin ardından muhalefetin başına getirildi. Üç yıl içerisinde muhalefet hareketine canlılık kazandıran ve taraftarlarının sayısını çoğaltan Muhammed b. Hişâm, Hâcib Abdurrahman b. Mansûr el-Âmirî'nin Leon seferine çıkmasını fırsat bilerek Kurtubalıların da sağladığı destekle 17 Cemâziyelevvel 399'da (17 Ocak 1009) Medînetüzzehrâ'yı ele geçirdi ve II. Hişâm'ı tahttan indirerek Mehdî-Billâh unvanıyla ken-

dini halife ilân etti. Bu arada hilâfet sarayını yağmalamak isteyen Kurtubalıların hâcibin oturduğu Âmirîler'in sarayı Medînetüzzahrâ'ya yönlendirdi ve Medînetüzzehrâ'ya alternatif olarak inşa edilen bu görkemli saray iki gün içinde yağmalanarak yıkıldı. Kurtuba'da gerçekleşen darbeden Tuleytula'da (Toledo) iken haberdar olan Hâcib Abdurrahman, bölge halkını II. Hişâm'ı tekrar tahta oturtmak için yapacağı mücadeleyi desteklemeye çağırırsa da olumlu cevap alamadı; hatta ordusundaki Berberî askerlerin büyük çoğunluğu Kurtuba'daki ailelerinin âkibetini düşünerek onu terktiler. Abdurrahman'la birlikte bulunan başkadî (kâdilcemâa) Ebû'l-Abbas İbn Zekvân da mâsum insanların kanının akıtılmasına sebep olacağı gerekçesiyle Kurtuba'daki yeni yönetime savaş açılmasına karşı çıktı. Hâcib Abdurrahman, buna rağmen az sayıdaki askeriyile Kurtuba yakınlarındaki Armilat'a kadar geldi; fakat burada tehlikenin büyüklüğünü anlayıp bir manastıra sığındı. Abdurrahman'ın yakalanıp öldürülmesiyle (399/1009) Mehdî-Billâh otuz üç yıldır süren Âmirî tahakkümüne son vermiş oldu; bu durum Kurtuba'da büyük sevinç gösterileriyle karşılandı.

Mehdî-Billâh, daha önce hâciblerin Berberîler'le Sakâlibe'den teşkil ettikleri ordu yerine çoğunluğunu sıradan Kurtubalıların meydana getirdiği bir ordu kurma yoluna gitti. Bu uygulama Kurtubalıları memnun ettiyse de otuz yıldan uzun bir zamandan beri yönetimde ağırlığı hissedilen Berberîler ve Sakâlibe gibi iki önemli güç odağının dışlanması, ülkede farklı güç merkezleri arasındaki çatışmaları körükleyecek ve bunun paralelinde siyasî parçalanmayla sonuçlanacak olan bir sürecin başlamasına yol açtı. Kurtubalıları bir süre sonra Berberîler'e ait evlere saldırıya geçtiler. Mehdî-Billâh, katliami durduracağı yerde halkı kendilerini savunmak için Armelat'a çekilen Berberîler'in üzerine kışkırttı. Sonunda çok sayıda Berberî öldürüldü; evleri yağmalanarak kadın ve çocukları esir alındı. Kendilerine eman vermesine rağmen Mehdî-Billâh'a güvenmeyen Berberîler ona karşı mücadele kararı aldılar. Diğer taraftan Mehdî, Sakâlibe'nin büyük bir çoğunluğunu Kurtuba'dan çıkardı, bu durum onları da kendisine düşman etti.

Mehdî-Billâh'ın uygulamalarıyla devlet dengelerinin altını üstüne getirmesi, böylece toplumsal çatışmayı ve bunun sonucunda siyasî istikrarsızlığı körükle-